

МКУ 2010: Митний кодекс України [Текст] / [відп. за випуск С.В. Карплюк]. – Х. : Одіссей, 2010. – 215 с.

МКУ-13: Митний кодекс України [Текст] : нормативні док-ти з урахуванням останніх змін в редакції станом на 23.01.2013 р. – Суми : ТОВ «ВВП НОТІС», 2013. – 324 с.

НІМС 2005: Дідусенко, П.М., Лисицький, О.В., Пахневський, С.А. Нариси з історії митної справи та митного законодавства України-Руси [Текст] / П. М. Дідусенко, О. В. Лисицький, С. А. Пахневський та ін. – Київ : Софія А, 2005. – 635 с.

СМТ 2004: Хохлов, М.І., Пудрик, Д.В. Словник митних термінів [Текст] / М. І. Хохлов, Д. В. Пудрик. – Донецьк : ВД «Кальміус», 2004. – 159 с.

У статті з'ясовується специфіка та аналізуються визначальні властивості митного терміна як номінативної одиниці митної терміносистеми, яка є однією з найдавніших, але водночас і найменш досліджених в українській лінгвістиці.

Ключові слова: митна лексика, термін, термінологічна номінація, термінологічна система.

Available 30 September 2013.

Maya Kirlash

УДК 811. 161. 2: 669. 02/09

**ПРИНЦИПИ ВІДНЕСЕННЯ РЕЄСТРОВИХ ОДИНИЦЬ ТЛУМАЧНОГО
СЛОВНИКА ДО СКЛАДУ ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПОНЬ
МЕТАЛУРГІЙНОЇ ГАЛУЗІ**

Feasibility of professional vocabulary study using methods based on the analysis of dictionary definitions have been grounded, the main aspects of the vocabulary sampling according to the explanatory dictionaries have been characterized, and stages of sampling of lexical units denoting metallurgical notions have been analyzed.

Keywords: lexical unit, professional vocabulary, dictionary definition, branch remarks, remarked.

Дослідження сучасної української термінологічної лексики ґрунтується на розумінні термінології як підсистеми всередині загальної лексичної системи мови. Термінологія як сукупність спеціальних найменувань різних галузей науки і техніки, які функціонують у сфері професійного спілкування [Даниленко, Волкова, Морозова 1993: 3], є одним із пластів лексики літературної мови, що «...стрімко розвивається, активно взаємодіє з іншими словами словникового складу мови, в першу чергу із загальноновживаною лексикою, тому вивчення закономірностей її утворення, структури й семантики стало одним із найважливіших завдань сучасної лінгвістики» [Кияк 1993: 3], що й зумовлює **актуальність** дослідження.

Як зазначає В.В. Левицький [Левицький 2006: 235-237], усі методи вивчення лексики можна поділити на дві групи: 1) методи, в основі яких лежить аналіз тексту та 2) методи, що базуються на аналізі словників (словникових дефініцій), причому експериментальним шляхом встановлено, що результати досліджень на основі тлумачних словників відрізняються (іноді досить суттєво) від тих, що проводяться на основі аналізу тексту [Там само: 240-241].

Метою нашої розвідки є аналіз словникових дефініцій тлумачного словника української мови в 11-ти томах (Словник української мови, тт. 1-11. – Київ: Наукова думка, 1970-1980.) для виокремлення лексичних одиниць української мови на позначення понять металургічної галузі. Для досягнення окресленої мети визначено такі **завдання**: 1) обґрунтувати доцільність вивчення термінологічної лексики методами, що базуються на аналізі словникових дефініцій; 2) схарактеризувати основні аспекти виокремлення галузевої

лексики за тлумачними словниками; 3) проаналізувати етапи виокремлення лексичних одиниць на позначення понять металургійної галузі.

Об'єктом дослідження є словникові дефініції реєстрових одиниць тлумачного словника української мови. **Предмет** дослідження – лексичні одиниці української мови на позначення понять металургійної галузі.

Ефективність вивчення термінологічної лексики певної галузі науки чи техніки на основі аналізу словникових дефініцій пояснюється такими факторами. Термінологія, що надходить у кодифіковану літературну мову з науково-технічної та професійно-виробничої сфер, зазнає лінгвістичної інтерпретації. Залишаючи дефініцію терміна цілком науковою, укладачі тлумачних словників пропонують його стисле, але вичерпне наукове визначення, що містить лише ознаки, необхідні для виділення поняття у системі [Кутина 1976: 22]. Отже, інформаційний ресурс термінологічної одиниці за тлумачними словниками (на відміну від енциклопедій) спрямований на маніфестацію передусім лінгвістичних даних, за допомогою яких термінологія вписується в систему мови на всіх її рівнях – і формальних, і змістових.

Лексична одиниця, яка функціонує у певній сфері професійного спілкування, стилістично визначена, часто вживана та є терміном даної галузі. Проте, як зазначає В. Жайворонок [Жайворонок 1998: 210], таке слово може функціонувати в різних стилях мовлення, у тому числі й у розмовно-побутовому. Як наслідок цього, стилістика багатьох з них розмивається, вони стають поліфункціональними, часто навіть експресивно забарвленими. Саме тому лексикографічні джерела дають можливість вивчити термінологічну одиницю не в її професійній сфері вживання, а на фоні загальноновживаної лексики та спеціальної лексики інших галузей знань, оскільки одиниці мови перебувають у взаємодії й доповнюють та розвивають одна одну, межа між термінологічною й загальноновживаною лексикою не чітка, наявні переходи лексики з одних сфер в інші (процеси термінологізації та детермінологізації) [Котелова 1976: 36-42].

Доцільність лінгвістичної розвідки фахової лексики на основі великих тлумачних словників базується на їх універсальній структурі. План вираження містить відображення фонемної, акцентуаційної, морфологічної (частиномовної) належності, тип словозміни, граматичні характеристики, що становлять параметри граматичної семантики, а також стилістичну інформацію про реєстрове слово.

Семантична характеристика термінологічних одиниць у загальнономовному тлумачному словнику здійснюється шляхом тлумачення реєстрового слова у правій частині словникової статті. У прикладній лексикографії функціонують описовий та відсильний типи тлумачень. У дослідженні враховуємо, що описове тлумачення лексичної одиниці в одномовних словниках відбувається за допомогою інших слів тієї ж самої мови. Розуміємо, що такі слова перебувають у взаємозв'язку, оскільки, як зазначає Б.О. Плотников [Плотников 1979: 47], якщо значення лексеми досліджуваної групи описано за допомогою іншої лексеми, що належить до цієї самої групи, то між цими лексемами існує семантичний зв'язок.

Стилістична характеристика лексики на позначення понять спеціальної сфери здійснюється двома рівноправними способами: через текст тлумачення та через відповідну позначку текстову або скорочену (ремарку). Галузеві ремарки є позиційно визначеними в структурі словникової статті та набрані курсивом. Проте вони частково ідентифікують термінологічну лексику в реєстрі тлумачного словника, оскільки їх використовують тільки в тому випадку, коли в тлумаченні не вказано або не чітко вказано, до якої сфери функціонування вони належать.

Окрім того, як стверджує В.О. Балог [Балог 2003], при укладанні тлумачних словників у стилістичному аспекті спостерігається ряд недоліків, серед яких: 1) непослідовність використання галузевих ремарок при словах з відсильною формою тлумачення; 2) непослідовність у ремаркуванні лексичних одиниць спеціального призначення в межах словотвірного гнізда; 3) непослідовність використання ремарок при термінологічних словосполученнях (за умови термінологічного характеру і слова, і словосполучення в одних

випадках ремаркуються обидва, в інших – тільки одне слово); 4) відсутність ремарки при термінологічному значенні у словниковій статті полісемічного слова у термінологізації загальнонавчального слова.

З урахуванням вищезазначеної інформації у нашому дослідженні до лексики на позначення понять металургійної галузі в українській мові відносимо реєстрові одиниці тлумачного словника, які:

- 1) мають ремарку «*мет.*» (металургійне) у структурі словникової статті,
- 2) неремарковані лексичні одиниці за словником з відсильною формою тлумачення до основного ремаркованого слова з позначкою «*мет.*»,
- 3) неремарковані термінологічні словосполучення за умови термінологічного характеру основного ремаркованого слова;
- 4) неремарковані слова, належність яких до складу металургійної лексики зрозуміла з їхнього тлумачення;
- 5) лексичні одиниці, що функціонують у кількох терміносистемах та ремарковані позначкою «*спец.*» (спеціальне);
- 6) неремарковані загальнонаукові слова, що мають у тлумаченні ідентифікатори (наука, галузь, метод, аналіз та ін.);
- 7) неремарковані термінологізовані загальнонавчальні слова.

Отже, методом суцільної вибірки із друкованих і електронних видань тлумачних словників української мови виокремлено 457 слів та словосполучень на позначення понять металургійної галузі.

До складу лексичних одиниць, які називають поняття в галузі металургії, наприклад увійшли слова, позиційно визначені в структурі словникової статті ремаркою «*мет.*». Наприклад, *бесемер, електрон, козел, кокіль, лігатура, льотка, опока, отвір, під, рівчак, розпар, садка, утома, фурма, піскомет, холоднокатаність, холоднопрокатність, шерардизація, штейн, штрипс* тощо та словосполучення *дуплекс-процес* з текстовою позначкою «у металургії». Зазначимо, що до вищеназваних лексем витримані всі вимоги щодо ремаркування галузевої лексики. Наприклад, одиниці *бесемер, бесемерівець, бесемерування, бесемерувати* мають скорочену позначку «*мет.*». При лексичних одиницях з відсильною формою тлумачення, як *холоднопрокатність / холоднокатаність, сиродутний / сиродутний, електронний / електронний*, спостерігається ремаркування і основного слова, і слова, до якого є відсилання. Наприклад: *електронний: мет.* Те саме, що *електроновий; електроновий: мет.* Прикм. до електрон 2), 3) Зробл. з електрону; *електрон: мет.* Сплав магнію з алюмінієм, цинком або манганом, що відзначається міцністю і пластичністю.

Групу доповнюють неремарковані лексичні одиниці з відсильною формою тлумачення, якщо ремаркується тільки одне слово (або те, до якого відсилають, або те, яке відсилають). Наприклад, *лікваційний*: Стос. до ліквації; *ліквація: мет.* Неоднорідність хімічного складу твердих сплавів, що виникає за їх застигання. Окрім цього, до складу слів на позначення понять досліджуваної галузі відносимо неремарковані лексичні одиниці, у тлумаченні яких є слова, ремарковані позначкою «*мет.*». Наприклад, *кричнорудний*: Те саме, що крицерудний; *крицерудний*: Пов'язаний з добуванням криці (у 2 зн.) безпосередньо з руди, обминувши стадію витоплювання чавуну; *криця*: 2) *мет.* Шматок неочищеного від різних домішок заліза пористої будови, який утворюється під час виплавляння сталі з руди або чавуну. *Аустенітовий*: Те саме, що аустенітний; *аустенітний*: Який містить аустеніт; *аустеніт: мет.* Одна зі складових частин залізобуглецевих сплавів; *аустенізація*: Технологічний процес, що призводить до утворення аустенітової фази у залізобуглецевих сталях.

Термінологічні словосполучення зазвичай не ремаркуються у Словнику української мови. З огляду на те, що такі словосполучення зазвичай містяться у словниковій статті до слів, які мають при собі ремарку «*мет.*», то ми їх також відносимо до досліджуваної групи. Наприклад, у словниковій статті ремаркованої одиниці *томасівський* є словосполучення

томасівський процес: процес виробництва литої сталі продуванням повітря або кисню у конвертері крізь фосфористий чавун. Розглянемо ремарковану реєстрову одиницю **мартен**, що має відсильний тип тлумачення через позначку «*Те саме, що*» до неремаркованої лексеми **мартенівський**. **Мартен**: *мет.* 1) Те саме, що мартенівська піч (див. мартенівський); 2) Те саме, що мартенівська сталь (див. мартенівський). У словниковій статті до неремаркованої одиниці **мартенівський** подаються словосполучення **мартенівська піч** (піч для виплавляння сталі з чавуну та залізного брухту), **мартенівська сталь** (сталь, виплавлена в такій печі) та **мартенівський процес** (вироблення литої сталі в мартені видаленням із чавуну і сталевого брухту вуглецю та ін. домішок, що окислюються легше, ніж залізо), які ми також відносимо до складу лексики на значення понять металургійної галузі, оскільки вони є відсиланням для слова **мартен**, що має ремарку «*мет.*».

До складу лексики на позначення понять металургійної галузі відносимо неремарковані одиниці, зі словникових тлумачення яких чітко зрозуміло, що вони належать до галузі металургії. Наприклад, **гарнісаж**: Твердий шар матеріалів, що утворюється в процесі плавки на внутрішній поверхні стінок металургійних агрегатів; **мартенсит**: Структурна складова деяких загартованих металів і сплавів; **конвертор**: Обертова піч грушоподібної або циліндричної форми, у якій виплавляють сталь продуванням повітря чи кисню через розплавлений чавун; **жуželиця**: Відходи при виплавці металу; **дефосфорація**: Видалення фосфору (шкідливої домішки) з розплавлених чавуну і сталі.

Окрему групу становлять слова, що функціонують не тільки в галузі металургії, а і в деяких інших сферах. Такі лексичні одиниці ремаркуються позначкою «*спец.*» (спеціальне). У тлумаченнях таких одиниць є лексеми, які конкретизують сферу їх функціонування. Наприклад, **колоша**: *спец.* Певна кількість матеріалу (руди, палива, вапняку), що засипається за один раз в доменну піч, вагранку, тощо; **легкоплавкість**: *спец.* Який плавиться за високої температури; **листпрокатування**: *спец.* Прокатування листового металу; **матриця**: *спец.* Штамп із витисненим у ньому заглибленням, що точно відповідає формі оброблюваної деталі; **осадка**: *спец.* Зменшення довжини, висоти і збільшення поперечника заготовки металевого виробу за допомогою кування.

Неремарковані одиниці, які є загальнонауковою лексикою (у їх тлумаченнях є ідентифікатори – наука, галузь, метод тощо) та функціонують у галузі металургії. Наприклад, **електрометалургія**: 1. Галузь металургії, що використовує електроенергію для одержання металів і сплавів; 2. Галузь науки, що займається вивченням одержання металів і сплавів за допомогою електричної енергії; **металознавство**: Наука, що вивчає склад, будову та властивості металів і сплавів та закономірності їх зміни залежно від хімічного складу або теплового, хімічного, механічного, магнітного і радіоактивного діяння.

Неремарковані лексичні одиниці, як **виплавка**, **зливоч**, **ливарний**, **витоплювати**, **плавлення** тощо, у процесі детермінологізації, стали загальноновживаними словами, проте тлумачення до них свідчать, що вони є складовою термінології металургійної галузі. Наприклад, **виплавляти**: Одержувати метал із руди способом плавлення.

Отже, до складу лексики на позначення понять галузі металургії увійшли 457 лексичних одиниць, серед яких: з ремаркою «*мет.*» (82); неремарковані лексичні одиниці з відсильною формою тлумачення, коли ремаркується тільки одне слово (28); термінологічні словосполучення, в тлумаченнях яких є ремарковані слова з позначкою «*мет.*» (47); неремарковані одиниці, належність яких до металургійної термінології зрозуміла з їхнього тлумачення (30); лексеми з ремаркою «*спец.*» (203); неремарковані загальнонаукові слова та словосполучення (38); неремарковані детермінологізовані загальноновживані слова (29).

Перспективним постає аналіз семантичних зв'язків виокремлених одиницями із друкованих та електронних видань тлумачних словників української мови, що утворюють склад лексики на позначення понять металургійної галузі та порівняння зі складом лексичних одиниць англійської мови на позначення понять даної галузі.

References

Балог 2003: Балог, В.О. Галузева лексика в Словнику української мови в 11-ти томах (1970 – 1980 рр.) (семантичний та стилістичний аспекти) [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. – К., 2003. – 16 с.

Даниленко, Волкова, Морозова 1993: Даниленко, В.П., Волкова, И.Н., Морозова, Л.А. Лингвистический аспект стандартизации терминологии [Текст] / Е. Н. Ширлев (ред.). – М. : Наука, 1993. – 126 с.

Жайворонок 1988: Жайворонок, В. Термінологія в загальному словнику [Текст] / Віталій Жайворонок // Українська термінологія і сучасність : збірник наукових праць. – К., 1998. – С. 210-212.

Кияк 1993: Кияк, Т.Р. Прагматичні аспекти стандартизації української термінології [Текст] / Т. Р. Кияк // Мовознавство. – 1993. – № 1. – С. 35-38.

Котелова1976: Котелова, Н.З. Семантическая характеристика терминов в словарях [Текст] / Н. З. Котелова // Проблематика определений терминов в словарях разных типов. – Л. : Наука, 1976. – С. 36-42.

Левицкий 2006: Левицкий, В.В. Семасиология [Текст] / В. В. Левицкий. – Винница : НОВА КНИГА, 2006. – 512 с.

Кутина 1976: Кутина Л.Л. Термин в филологических словарях (к антитезе : энциклопедическое – филологическое) [Текст] / Л. Л. Кутина // Проблематика определения терминов в словарях разных типов. – Л. : Наука, 1976. – С. 21-27.

Плотников 1979: Плотников, Б.А. Дистрибутивно-статистический анализ лексических значений [Текст] / А. Е. Супрун (ред.). – Минск : Высш. школа, 1979. – 136 с.

Русанівський 2002: Русанівський, В.М. Інформаційно-лінгвістичні основи сучасної тлумачної лексикографії [Текст] / В. М. Русанівський, В. А. Широков // Мовознавство. – 2002. – № 6. – С.7-48.

Обґрунтовано доцільність вивчення термінологічної лексики методами, що базуються на аналізі словникових дефініцій, охарактеризовано основні аспекти виокремлення галузевої лексики за тлумачними словниками, проаналізовано етапи виокремлення лексичних одиниць на позначення понять металургійної галузі.

Ключові слова: лексична одиниця, термінологічна лексика, словникова дефініція, галузева ремарка, ремаркований.

Available 29 September 2013.

Igor Protsenko

УДК 81'37=811.13

**LÉXICO SACRAL (DETERMINACIÓN DE LA NOCIÓN).
CLASIFICACIÓN DEL LÉXICO SACRAL**

The article explains semantic evolution and differences in terms sacral and holy based on the Latin language and gives definitions to these terms. The article describes the general classification of sacral vocabulary.

Keywords: sacral, sacred, holy, semantics, seme 'that who relates to extraordinary'.

I. DETERMINACIÓN DE LA NOCIÓN SACRAL

El estudio del fenómeno *sacral* se empezó relativamente hace poco tiempo. Y no es el lexicón clerical en el que se aparece este término primeramente, sino los textos científicos eran los pioneros en el uso de esta palabra para describir tanto las creencias primitivas, paganas, como los fenómenos de las religiones actuales, mitología, etc.: se publican los artículos, monografías, sostienen las tesis doctotales, enlazados con la definición del término *sacral* y con las singularidades de su reflexión en las culturas de diferentes pueblos.